

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ**

POLİS AKADEMİYASI

**“DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARININ İNZİBATİ FƏALİYYƏTİ”
KAFEDRASI**

“İnzibati hüquq” fənni üzrə

M Ü H A Z İ R Ə

(bakalavriat səviyyəsi üzrə qiyabi təhsilalanlar üçün)

Vaxt - 2 saat

Mühazirə: 2 saat

Mövzu № 4. “İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi forma və metodları”

Tərtib etdi: “DİO-nun inzibati fəaliyyəti” kafedrasının rəisi, polis polkovniki, h.ü.f.d., dosent Rafiq Nəcəfquliyev.

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № _____ 2016-cı il.

Dəyişiklik və əlavə edilib: _____ 2018-ci il.

Əlavə edilib: _____ 2019-cu il.

Bakı – 2016

Mövzu № 4. İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi forma və metodları

Plan:

Giriş

1. İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi formalarının anlayışı və növləri.
  2. İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi metodlarının anlayışı və növləri.
  3. Xüsusi inzibati-hüquqi rejimlərin anlayışı və hüquqi təbiəti.
  4. İdarəetmə aktlarının anlayışı və təsnifatı.
- Nəticə

İstifadə və tövsiyə edilən mənbələr:

1. “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası”. Bakı, Hüquq Yayın Evi-2016.
2. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xəttar Məcəlləsi. Bakı, 2016.
3. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 21 dekabr 2010-cu il tarixli Konstitusiya Qanunu. Bakı, 2016.
4. “Vətəndaşların müraciətləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2016.
5. “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2016.
6. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 avqust 2002-ci il tarixli 772 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “İcra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının hazırlanması və qəbul edilməsi qaydası haqqında Əsasnamə”.
7. “DİN-in normativ hüquqi aktların hazırlanması və qəbul edilməsi qaydalarına dair Təlimat”ın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası DİN-in 10 avqust 2012-ci il tarixli Q18-001-12 nömrəli Qərarı.
8. Dərslik. “İnzibati hüquq” Abduləli Abdullayev, Fəxrəddin Nağıyev. Bakı 2008.
9. Dərs vəsaiti. “İnzibati hüquq” ümumi hissə. Vaqif Abışov, Aleksandr İsmayılov, Rafiq Nəcəfquliyev. Bakı, MBM mətbəəsi, 2014.
10. Dərslik. “İnzibati hüquq”. Rafiq Nəcəfquliyev. Bakı, 2018.
11. İdarə Hukuku Dersləri. Kemal Gözler. Üçüncü Baskı. Bursa 2005.
12. Берлач А.И. Административное право Украины: Учеб. Пос., Университет “Украина”, 2005., 472 с.
13. Dərslik. «Административное право» D.N. Вахрах, V.B. Россински, Y.N. Starilov. Moskva 2005.
14. Dərslik. «Административное право» A.B. Ақаров, Moskva 2004.
15. Учебное пособие. Административное право. Мазурин С.Ф., Прокофьев. СПб, 2019. – 312 с.
16. Актуальные проблемы административного права и административного процесса: Сборник научных статей // Отв. ред.М. А. Штатина. - М.: РГУП, 2017. - 280 с.
17. E.Qəzvinova. “Daxili işlər orqanlarının hüquqyaratma fəaliyyətində insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatı”. Polis Akademiyasının elmi xəbərləri. Elmi hüquq jurnalı. 2018. № 3-4. S.67-71.
18. <http://www.e-qanun.az>.
19. <http://www.preslib.az>.
20. <http://www.yurist-online.com>.
21. <http://www.huquqiaktlar.gov.az>.
22. <http://www.cabmin.gov.az>.

Giriş

12 noyabr 1995-ci il tarixdə ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyətindən ibarətdir. Bu müəzirdədə “İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi forma və metodları” mövzusunda icra hakimiyyətinin hansı formalarda həyata keçirilməsini nəzərdən keçirəcəyik.

Qeyd etmək məqsədəuyğundur ki, müəzirdənin məzmunu həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, dövlət-hakimiyyəti sistemində daxili işlər orqanları icra hakimiyyəti orqanları sisteminə daxil olduğu üçün gündəlik fəaliyyətimizdə icra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi formalarından geniş istifadə edirik.

İcra hakimiyyəti orqanlarının qarşısında duran vəzifələrin məzmunu, xüsusiyyətləri və məqsədlərindən asılı olaraq, icra hakimiyyəti orqanları həmin vəzifələri həyata keçirən zaman müxtəlif növ hərəkətləri həyata keçirirlər. Həmin hərəkətlər zahirən müxtəlif formada olmalıdır. Bu səbəbdən də birinci növbədə icra hakimiyyətinin həyata keçirilməsi formalarının hansı növlərinin mövcud olması və onların həyata keçirilməsinin əsas qaydalarının nədən ibarət olmasını araşdırmaq zəruri sayıla bilər.

İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsi prosesində bu və ya digər icra orqanının təşkilati-hüquqi statusundan asılı olmayaraq, qanunvericiliklə müəyyən olunmuş fəaliyyət istiqamətləri çərçivəsində müvafiq hərəkətlər nəzərdə tutulur. Dövlət idarəetmə fəaliyyətinin məzmununun daha dəqiq mənimsənilməsində həmin fəaliyyət istiqamətlərinə diqqət yetirmək məqsədəuyğundur.

Bunlarla yanaşı, daxili işlər orqanlarının gələcək hüquq müəyyən etmə, hüquq tətbiqetmə və hüquq-mühafizə fəaliyyətində icra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi formalarından aidiyyəti məsələrin tənzimlənməsində istifadə edilməsi perspektivləri baxımdan öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Sual 1. İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi formalarının anlayışı və növləri

Vahid dövlət hakimiyyətinin bütün funksional səlahiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsində, həmçinin onların təcrübi fəaliyyətlərinə təsir göstərən müəyyən mexanizmlərlə təchiz olunmasında hakimiyyətlərin bölgüsü mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət hakimiyyəti müxtəlif ictimai münasibətlərdə təcəssüm olunur. Bu onun hakimiyyət budaqlarına “dinamik” xarakter verən realizə (həyata keçirən) mexanizminin vacibliyi ilə bağlıdır. Dövlət hakimiyyəti öz-özünə həyata keçirilmir. O, daim məzmun və istiqamətləri özündə əks etdirən və müvafiq subyektlər tərəfindən (dövlət orqanları) həyata keçirilən müxtəlif növ konkret hərəkətlərdə ifadə olunur. Bu şərti bütövlükdə icra hakimiyyətinə, daha dəqiq desək, onu gündəlik və müxtəlif formalarda həyata keçirən icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinə tətbiq etmək olar. Göstərilənlər spesifik elmi-praktiki kateqoriya olan – dövlət idarəetmə fəaliyyətinin formalarını (idarəetmə formaları) müəyyən etməyə imkan yaradır. Qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən, göstərilən kateqoriya icra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin formaları kimi qiymətləndirilə bilər.

Ümumi elmi şərh baxımından “forma” digər kateqoriya olan “məzmun”la üzvi surətdə bağlıdır. Bu aspektdə “forma” dedikdə, “məzmun”un ifadəsinin müxtəlif variantları başa düşülür. İcra hakimiyyətinə görə, forma vahid dövlət hakimiyyətinin spesifik budağını xarakterizə edən bütün keyfiyyətlərin (hüquqi keyfiyyətlərin) ifadə olunma vasitəsidir. Qeyd olunan yanaşma metodoloji baxımdan düzgün, lakin ümumi bir mühakimədir. Nəzərə almaq lazımdır ki, icra hakimiyyətinin məzmunu müvafiq vəzifələrdə, aidiyyəti subyektlərin funksiyalarında və səlahiyyətlərində, eləcə də subyektlərin fəaliyyətlərində istifadə olunan metodlar vasitəsilə açıqlanır. Bütün bunlar icra hakimiyyəti sisteminin nə üçün təşkil edilməsi, bu sistemin və onun ayrı-ayrı təbəqələrinin idarəçilik funksiyalarının yerinə yetirilməsi, eləcə də idarəçilik vəzifələrinin həlli üçün praktiki olaraq nə etmələri barədə təsəvvür yaradır.

İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsi prosesində bu və ya digər icra orqanının təşkilati-hüquqi statusundan asılı olmayaraq, qanunvericiliklə müəyyən olunmuş fəaliyyət istiqamətləri çərçivəsində müvafiq hərəkətlər nəzərdə tutulur. Dövlət idarəetmə fəaliyyətinin məzmununun daha dəqiq mənimsənilməsində həmin fəaliyyət istiqamətlərinə diqqət yetirmək kifayətdir.

Hər bir icra hakimiyyəti orqanı və ya onun vəzifəli şəxsi ona verilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində bu və ya digər konkret hallarda müxtəlif formada fəaliyyət göstərmək hüququna malikdir. Belə imkanın reallığa çevrilməsi mütləq qaydada onlar tərəfindən müəyyən aktiv hərəkətlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur (məsələn: qərarın qəbul edilməsi, vətəndaşın şikayətinə baxılması və həll edilməsi və s.). Qeyd olunan hərəkətlərlə dövlət idarəetmə funksiyalarının məzmununun ifadə edilir. Həmin hərəkətlərdə idarədən subyektin səlahiyyətləri həyata keçirilir. İcra hakimiyyətinin subyektləri tərəfindən törədilən hərəkətlər öz xarakter və təyinatına görə müxtəlifdir. Deməli, onların xarici ifadə olunma variantları da müxtəlif olmalıdır. Bu zaman, yalnız müvafiq icra hakimiyyətinin subyektini tərəfindən idarəetmənin obyektinə bilavasitə nizamlayıcı təsiri əks etdirən ifadə formaları xüsusi əhəmiyyət kəsb edirlər. Başqa formada idarəetmənin məqsədinə nail olmaq qeyri-mümkündür. İcra hakimiyyəti orqanları idarəetmə təsiri ilə bilavasitə bağlı olmayan bir çox başqa hərəkətlər də həyata keçirirlər. Məsələn: idarəetmə təsirinin effektivliyini təmin edən hərəkətlər, idarəetmə təsirinin nəticələri haqqında məlumatların toplanmasını (idarəetmə qərarlarının layihələrinin hazırlanması, qəbul edilmişlərin yerinə yetirilməsini yoxlama və s.) təmin edən tədbirlərdir.

Müxtəlif təyinatlı hərəkətlərin məcmusu icra hakimiyyəti mexanizmində daim “hərəkət” vəziyyəti yaradır. Bu adı çəkilən təzahürə təcrübi formada özünün konstitusion

təyinatını həyata keçirməyə imkan verir. Qeyd olunan hərəkətlərin xarici ifadəsi müxtəlif formada obyektiv aləmdə gerçəkləşir. Əgər icra hakimiyyətinin subyektivi bilavasitə idarəetmənin təsiretmə funksiyalarını yerinə yetirirsə, onun bu növ hərəkətləri öz xarici ifadəsini daim öz aparatından “kənarda” - idarəetmə obyektləri ilə qarşılıqlı əlaqədə tapır. İcra orqanlarının hərəkətlərində bu növ təsiretmə həyata keçirilmirsə, onlarda müvafiq xarici ifadə forması olmalıdır. Bu bir qayda olaraq, “təşkilatdaxili” və ya “aparatdaxili” münasibətlər kimi xarici ifadə forması alır. Həmin ifadə formaları öz təyinatına görə müxtəlif olur. Onların sırasına təşkilatın marağı naminə gündəlik olaraq həyata keçirilən tədbirlər və həmin orqanın iş qaydası (orqanın heyətinin və bütün struktur bölmələrinin normal qarşılıqlı əlaqələrini təmin edən idarəetmə hərəkətləri) aiddir. Faktiki olaraq bu hərəkətlər icra orqanının rəhbəri tərəfindən həyata keçirilən hərəkətlərdir (məsələn: təlimatlandırma, iclasların keçirilməsi və s.). İdarəetmə hərəkətlərinin zahirən ifadə olunan nəticələri də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bir halda onlar birbaşa hüquq xarakterli nəticələr yaradır, digər hallarda isə belə nəticələr yaranmır. Aydındır ki, birinci halda bilavasitə idarəetmə təsirini həyata keçirən hərəkətlər nəzərdə tutulur.

İdarəetmə formalarından danışarkən nəzərə almaq lazımdır ki, onlar aşağıdakı formalarda çıxış edirlər:

- ✚ icra hakimiyyətinin həyata keçirilməsi formasında;
- ✚ dövlət idarəetmə fəaliyyəti formasında.

İcra hakimiyyətinin fəaliyyəti mexanizmində əsas başlıca əhəmiyyəti birincilər kəsb edir. Burada faktiki olaraq icra hakimiyyətinin özü və müvafiq atributları zahirən ifadə olunur. Bu həqiqi mənada idarəetmə forması hesab olunur.

Dövlət idarəetmə fəaliyyəti formalarını geniş mənada başa düşmək lazımdır. Burada icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti prosesində həyata keçirilən bütün hərəkətlərin məcmusunu (birbaşa hüquqi təsiretmə xarakteri daşıyan və belə təsiri daşımayan hərəkətləri) daxil etmək məqsədemüvafiqdir. Onlar ümumi kateqoriya kimi öz tərkibinə icra hakimiyyətinin həyata keçirilməsi formalarını daxil edirlər. Qısa mənada icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən idarəetmə təsiri çərçivəsindən kənarda qalan hərəkətlərin məcmusu icra hakimiyyətinin həyata keçirilmə forması kimi başa düşülür.

Söylənilənlərdən aydın olur ki, dövlət idarəetmə fəaliyyətində həyata keçirilən hərəkətlərin hamısı icra hakimiyyətinin vəzifə və funksiyalarını əks etdirmir. Burada idarəetmə xarakterli bir çox hərəkətlər “özünü təşkilətmə” maraqlarına xidmət edir. Nəticə etibarilə demək olar ki, idarəetmə forması dedikdə, icra orqanının (vəzifəli şəxsin) səlahiyyətləri çərçivəsində həyata keçirilən və müəyyən nəticələr yaradan zahirən ifadə olunan hərəkətlər başa düşülür. İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi forması dedikdə, icra hakimiyyəti orqanının (vəzifəli şəxsin) səlahiyyətləri çərçivəsində həyata keçirilən, müəyyən hüquqi nəticələr yaradan və ya müəyyən hüquqi əhəmiyyət kəsb edən zahirən ifadə olunan hərəkətlər başa düşülür. İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi formalarının mahiyyəti idarəetmənin vəzifə və funksiyalarının həyata keçirilməsindən, həmçinin icra funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün təsərrüfat, sosial-mədəni və inzibati-siyasi sahəyə bilavasitə rəhbərliyin təşkil olunmasından ibarətdir.

Suala yekun olaraq bir daha qeyd etmək istərdik ki:

İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi forması dedikdə, icra hakimiyyəti orqanının (vəzifəli şəxsin) öz səlahiyyətləri çərçivəsində həyata keçirdiyi və müəyyən hüquqi nəticələr yaradan və yaxud da müəyyən hüquqi əhəmiyyət kəsb edən zahirən ifadə olunan hərəkətlər başa düşülür. İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi formalarının mahiyyətinə idarəetmənin vəzifə və funksiyalarının həyata keçirilməsi, qanunların icrası, habelə sosial-siyasi, sosial-mədəni və iqtisadi sahələrdə idarəetmənin həyata keçirilməsi aid edilir.

Sual 2. İcra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin inzibati-hüquqi metodlarının anlayışı və növləri

Metod ümumi mənada nəyinsə həyata keçirilməsinin üsul və fəndlərini nəzərdə tutur. Dövlət idarəetmə fəaliyyətinə uyğun olaraq, metod - müəyyən olunmuş hədlərdə və müvafiq formada, təhkim edilmiş səlahiyyətlər əsasında icra hakimiyyəti orqanlarının (vəzifəli şəxslərin) gündəlik fəaliyyətində icra hakimiyyətinin vəzifə və funksiyalarının həyata keçirilməsinin praktiki üsul və fəndləridir. Bu anlayışın təhlilindən icra hakimiyyətinin fəaliyyəti haqqında, idarəçilik funksiyalarının necə həyata keçirilməsi haqqında və bu zaman hansı vasitələrdən istifadə olunması haqqında lazımi məlumatlar almaq mümkündür. Göstərilən kateqoriya vacib element kimi icra hakimiyyətinin həyata keçirilməsi prosesinin mahiyyətini özündə ehtiva edir.

İdarəetmə metodu - dövlət idarəetmə fəaliyyətinin funksiyalarını həyata keçirmə üsulu olub, icra hakimiyyəti orqanının öz məqsədinə çatmaq üçün idarə olunan obyektlərə təsir etmə vasitəsidir. İstənilən fəaliyyət prosesində müxtəlif metodlardan istifadə olunur. Həmin fəaliyyət prosesləri arasında idarəetmə özünəməxsus yer tutur. Daha dəqiq desək, icra hakimiyyəti subyektləri, onların təsiri altında olan obyektlər də müxtəlifdir. Adları çəkilənlər həm təyinat, həm də təşkilati-hüquqi status baxımından özünəməxsus xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur.

İdarəetmə metodlarına aşağıdakılar aid edilir:

- vahid dövlət hakimiyyətinin praktiki həyata keçirilməsinin xüsusi variantı olaraq, bu növ dövlət fəaliyyətinin məqsədli təyinatı ilə bağlıdır;
- icra hakimiyyəti subyektlərinin müvafiq obyektlərə idarəetmə təsirini ifadə edir;
- icra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin bilavasitə praktiki forması kimi dövlət idarəetməsinin subyekt və obyektləri arasındakı əlaqələrdə ifadə olunur;
- icra hakimiyyəti subyektləri tərəfindən səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi vasitəsi kimi istifadə olunur;
- idarəetmə metodu daimi müvafiq ünvan - obyektə malikdir (fərdi və ya kollektiv);
- idarəetmə metodu daimi dövləti səlahiyyətləri və hüquqi hakimiyyət xarakterli icra səlahiyyətlərini ifadə edir;
- idarəetmə metodlarına ifadə olunmanın hüquqi forması xasdır;
- idarəetmə təsirinin konkret metodlarının seçilməsi həm icra hakimiyyəti subyektlərinin təşkilati-hüquqi statusunun xüsusiyyətlərindən, həm də idarəetmə obyektinin xüsusiyyətlərindən asılıdır (məsələn: mülkiyyət forması və s.).

İdarəetmə metodu əsas göstəriciləri üzrə məqsədyönlü idarəetmə (təsiretmə) vasitəsidir. Onun dərk olunması prosesində bu yanaşmadan istifadə zamanı aydın olur ki, adı çəkilən təzahür idarəetmə xarakterli ictimai münasibətlər kimi hüquqi tənzimləmə metoduna yaxındır. Belə ki, onların hər ikisi tənzimləyici vasitə olub, inzibati-hüquqi sərəncamların, qadağaların və icazələrin “daşıyıcı” rolunda ifadə olunurlar.

Hüquqi tənzimləmə metodları nizamasalınan ictimai münasibətlərin bütün iştirakçalarına, o cümlədən idarəetmə subyektlərinə də aid edilir.

İdarəetmə metodlarından yalnız icra hakimiyyəti orqanları istifadə edir. Hüquqi ifadə olunma formasına görə idarəetmə metodu hüquqi tənzimləmə metodu ilə eyni ola bilər. Bunun üçün o, mütləq normativ-hüquqi formada tərtib edilməli və ifadə olunmalıdır. Çünki hüquqi nizamasalma daimi normativ xarakter daşıyır. Dövlət idarəetmə fəaliyyətinin metodlarının inzibati-hüquqi tənzimləmə metodlarından fərqləndirilməsi mütləqdir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, inzibati-hüquqi tənzimləmə metodu inzibati hüquqi funksiyadır, idarəetmə metodu isə inzibati hüququn subyektinin funksiyasıdır. İdarəetmə metodu icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müvafiq obyektə bilavasitə idarəetmə təsir vasitəsi olub, özündə müxtəlif hüquqi hakimiyyət səlahiyyətləri daşıyır. İcra hakimiyyəti orqanları (vəzifəli şəxslər) fəaliyyətlərində müxtəlif vasitələr məcmusundan istifadə edirlər. Bu vasitələr idarəetmə təsirinin həyata keçirilməsinə xidmət edir. Lakin bu vasitələrin heç də hamısında idarəetmə təsiri öz ifadəsini tapmır. Bununla belə, onlar idarəetmə metodları kimi təsnifləşdirilir. İdarəetmə orqanlarının işində istifadə olunan və idarəetmə təsirini özündə daşımayan vasitələrin əhəmiyyəti böyükdür. Onlardan idarəetmə ilə bağlı olmayan vəzifələrin yerinə yetirilməsi prosesində istifadə olunur. Adları çəkilənlər arasında sosioloji, riyazi, qrafiki və s. metodlar xüsusi çəkiyə malikdir. Bu metodlar effektiv variantın seçilməsi üçün qərar qəbul edilənə qədər istifadə edilir. Həmin qərarlarda idarəetmə təsiri yekunda formalaşır. Eyni ilə bu formada idarəetmə xarakterli digər hərəkətlər də xarakterizə olunur. Məsələn: idarəetmə qərarlarını qəbul etmə üsulları (kollegial, təkbaşına, razılaşma əsasında, birgə və s.)

Nəzəri və təcrübi baxımdan idarəetmə orqanları aparatında, onların struktur bölmələri və ayrı-ayrı vəzifəli şəxsləri arasında səlahiyyətin və məsuliyyətin bölüşdürülməsi baş verir. Burada idarəetmə işinin üsul və fəndləri üzə çıxır. Lakin onları idarəetmə metodları kimi qəbul etmək yanlışlıqdır. Çünki onların hamısı bilavasitə idarəetmə təsirini ifadə etmir. Məhz bu səbəbdən riyazi, qrafiki, sosioloji və tərbiyəvi metodlar müstəqil idarəetmə metodları kimi qəbul edilmir. Bu növ hərəkətlər bir qayda olaraq, öz xarici ifadəsini təşkilati tədbirlərdə (idarəetmənin qeyri-hüquqi formalarında) tapır.

Aparılan təhlillərdən aydın olur ki, idarəetmənin təsiretmə metodları daimi xarici hüquqi-hakimiyyət əhəmiyyətinə və iradəsinə malikdir. İdarəetmə aparatının işinin təşkili metodları yalnız aparatdaxili əhəmiyyətə malikdirlər. Ayrı-ayrı idarəetmə hərəkətlərinin həyata keçirilməsi zamanı istifadə olunan metodlar prosedur xarakterə malik olurlar. Adları çəkilənlərdən birinciləri inzibati-hüquqi metodlar sayılır. Burada dövlət idarəetmə fəaliyyətinə xas olan bütün əsas keyfiyyətlər öz əksini tapır. İcra hakimiyyəti subyektlərinin ixtiyarında olan bu növ metodların köməyi ilə obyektə edilən idarəetmə təsiri idarəetmənin inzibati-hüquqi formalarından istifadə etməklə həyata keçirilir. Həmin yanaşma ilə inzibati-hüquqi formalar və inzibati-hüquqi metodlar arasında olan birbaşa əlaqə obyektiv aləmdə gerçəkləşir. İdarəetmə prosesində istifadə olunan idarəetmənin bu və ya digər metodları öz əksini hüquqi aktlarda tapır.

Suala yekun olaraq, bir daha qeyd etmək istərdik ki:

1. İdarəetmə metodu dövlət fəaliyyətinin funksiyalarının praktiki surətdə həyata keçirilməsi və məqsədlərinə çatmaq vasitəsidir.

2. Hüquqi nizamasalma metodu – bu, inzibati hüququn subyektlərinin funksiyasıdır: idarəetmə metodu – inzibati hüququn subyektinin funksiyası, bununla belə bütün subyektlərin yox, yalnız icra hakimiyyətinin subyektlərinin funksiyasıdır.

3. Aşağıdakı metodları ayırmaq lazımdır:

- idarəetmə təsirinin metodları;
- idarəetmə aparatının işinin təşkili metodları;
- ayrı-ayrı idarəetmə təsirlərinin həyata keçirilməsi metodları.

4. İdarəetmənin iki əsas metodu inandırma və məcburetmə fərqləndirilir. Adları çəkilən hər iki metod inzibati, iqtisadi və sosial-psixoloji metodların köməyi ilə həyata keçirilir.

5. İnzibati məcburetmə dövlət məcburetməsinin xüsusi növü olaraq, funksional hakimiyyətin subyektləri tərəfindən inzibati xətalara əlaqədar, inzibati hüquq normaları əsasında tətbiq olunan məcburetmə tədbirlərinin tətbiqindən ibarətdir.

6. İnzibati məcburetmə tədbirləri çoxsaylı və müxtəlifdir. Onlar tətbiq edilməsinin məqsədləri, əsasları və qaydasına görə fərqlənir. Bu da onların təsnifləşdirilməsi üçün əsas yaradır.

7. İnzibati məcburetmə tədbirləri bölünür:

- inzibati xəbərdaretmə tədbirlərinə;
- inzibati qarşısınıalma tədbirlərinə;
- inzibati-prosessual təminetmə tədbirlərinə;
- inzibati tənbehlərə;
- inzibati bərpaetmə tədbirlərinə.

8. Polis əməkdaşları tərəfindən tətbiq edilən inzibati qarşısınıalma tədbirləri qrupunda adi və xüsusi tədbirləri ayırmaq olar.

a) adi tədbirlərə aiddir:

- vətəndaşların inzibati qaydada tutulması;
- texniki vəziyyəti hərəkət təhlükəsizliyinə təhlükə yaradan və ətraf mühitə ziyan vuran avtonəqliyyatın istismarının qadağan edilməsi;
- icazə vermə sistemi obyektlərinin işini dayandırmaq;
- daxili işlər orqanlarına gətirmə və s.

b) xüsusi tədbirlərə aiddir: silahın, fiziki qüvvənin, əl qandallarının tətbiq edilməsi. Onlar qanunvericiliklə xüsusi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və xüsusilə təhlükəli hərəkətlərin qarşısını almaq üçün tətbiq edilir.

Sual 3. Xüsusi inzibati-hüquqi rejimlərin anlayışı və hüquqi təbiəti

Təcrübi baxımdan icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti sahəsində yaranan və inzibati-hüquqi normalar ilə tənzimlənən ictimai münasibətlər çox dinamik sayılır. Bu dinamiklik icra hakimiyyəti orqanları üçün proqnozlaşdırılan, qəfil, əhəmiyyətsiz və əhəmiyyətli, eləcə də mənfi və müsbət xarakterli ola bilər. İdarəetmədə baş verən dəyişikliklər cəmiyyət üçün müsbət və əhəmiyyətli sayıldıqda, icra hakimiyyəti orqanlarının bu şəraitdə fəaliyyəti həmin dəyişikliklərin dəstəklənməsinə və inkişafına yönəlməlidir. Əksinə, əgər baş verən (vermiş) dəyişikliklər cəmiyyət üçün mənfi və arzuolunmaz olduqda, icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti bu cür dəyişikliklərin qarşısının alınmasına yönəlməlidir. Qeyd olunan dəyişikliklər nəzarət edilməz xarakter aldıqda (adi tədbirlərlə onların qarşısının alınması mümkün olmazsa), icra hakimiyyəti orqanları adi dövlət idarəetmə təsir tədbirlərindən əsaslı surətdə fərqlənən xüsusi dövlət idarəetmə tədbirlərindən istifadə edirlər.

Cəmiyyətin inkişafı özü-özlüyündə mürəkkəb və ziddiyyətli prosesdir. Bu prosesdə təbiət və cəmiyyət arasındakı ziddiyyətlərin artması və kəskinləşməsi baş verir. Öz növbəsində bu etnik və sosial, siyasi və hərbi toqquşmaların, ekoloji fəlakətlərin, iri miqyaslı sənaye qəzalarının və s. yaranmasına gətirib çıxarır. Ekstremal vəziyyət insanların həyat və sağlamlığı üçün təhlükə, külli miqdarda maddi və mənəvi dəyərlərin məhv edilməsi üçün isə şərait yaradır.

Ekstremal (fövqəladə) vəziyyət dedikdə, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin əsas həyatı maraqlarına, təhlükəsizliyinə təhlükə yaranan və özünün nizama salınması üçün adi şəraitdə tətbiq edilənlərdən fərqli olaraq, başqa normativ təsiri və idarəetmə sistemini tələb edən, cəmiyyət üçün təhlükəli olan amillərin məcmusu başa düşülür. Yaranmış ekstremal (fövqəladə) vəziyyətin aradan qaldırılması durmadan müxtəlif tədbirlərin, öncə isə hüquqi, təşkilati, iqtisadi və maddi texniki tədbirlərin görülməsini tələb edir. Bu tədbirlərin məcmusu xüsusi inzibati-hüquqi rejimlərin anlayışını aşağıdakı kimi xarakterizə etməyə imkan verir.

Xüsusi inzibati-hüquqi rejim dedikdə, dövlət idarəetməsinin müvafiq sahələrində mənfi halların (hadisələrin) aradan qaldırılmasına yönəlmiş və inzibati-hüquqi normaların əsasında icra hakimiyyəti orqanlarının xüsusi qaydada fəaliyyət göstərmələri başa düşülür. Xüsusi inzibati-hüquqi rejimlərin tətbiq edilməsi məcburi tədbir hesab olunur və icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin xüsusi hallarına aid edilir. Hüquq normalarının yenidən yaranmasına səbəb olan hüquqi rejimləri fövqəladə rejimlər adlandırmaq olar. Onlar inzibati-hüquqi rejimin əsasında fərdi nizamlama mexanizmini qurarkən inzibati hüquqda qadağalara və hakimiyyət-məcburetmə tədbirlərinə aid olanların hamısını kənarlaşdırır. Həmin proseslərdə şəraitin sabitləşməsi üçün göstərişlərə sözsüz əməl edilməsi, bütün subyektlərin maksimum dərəcədə bir-birinə tabe olunması tələb edilir.

Fövqəladə rejimlər - fövqəladə vəziyyət yaranan ərazidə əhalinin həyatı, sahibkarlığın və hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin xüsusi hüquqi rejimləridir. Onların əsas məzmunu ərazidə fəaliyyət göstərən subyektlərin hüquqi statusunu dəyişdirmək, habelə vəziyyətin nizama salınması üçün müxtəlif tədbirlərin tətbiq edilməsindən ibarətdir.

Bu və ya digər fövqəladə rejimin seçilməsi yaranmış vəziyyətin gərginliyi və kəskinliyindən asılıdır. Bu zaman aşağıdakı amilləri nəzərə almaq lazımdır:

- ✚ təhlükəsizliyə doğru yönəlmiş təhlükənin gərginlik dərəcəsi;
- ✚ fövqəladə proseslərin vaxt amili;
- ✚ əhatə miqyası;
- ✚ ictimai həyatın müxtəlif sahələrinə təhlükənin göstərdiyi təsir;

✚ nəticələrin müxtəlifliyi.

Səlahiyyətli orqan fəvqəladə vəziyyəti qiymətləndirərkən vəziyyətin sabitliyini, təhlükənin aradan qaldırılmasını və normal həyat fəaliyyətinin bərpa olunmasını təmin edə bilən hüquqi alətlər seçməlidir.

İnzibati-hüquqi rejim - hüquqi təsir etmənin imperativ metodu vasitəsilə ifadə olunan inzibati-hüquqi tənzimləmə vasitələrinin məcmusudur. Bu zaman hüquq münasibətlərinin subyektləri müxtəlif hüquqi statusa malikdirlər. Hüquqi təsir “hakimiyyət-tabeçilik” əsasında həyata keçirilir. Bu zaman hüquqi göstərişlər hakimiyyət səlahiyyətinə malik olan subyekt tərəfindən verilir. Bununla da subordinasiya və tabeçilik münasibətləri yaranır. İnzibati-hüquqi rejimlər məzmun və say baxımından bir-birindən fərqləndirilir. Bu fərqləndirmə müxtəlif sayda qadağaların, öhdəliklərin, imtiyaz və icazələr sisteminin mövcudluğunda ifadə olunur. Göstərilənlər vətəndaş və təşkilatların subyektiv hüquqlarının realizə imkanlarının istifadə olunması azadlığının həcmi, vətəndaşların və təşkilatların konstitusion statusundakı dəyişikliklərin dərinliyi, dövlət idarətmə orqanlarının funksional vəzifələrinin sayı, tətbiqinin vaxtı, ərazisi və s. ilə fərqlənirlər.

İnzibati-hüquqi rejim - vətəndaşların və hüquqi şəxslərin qanunvericilik qaydasında müəyyən edilmiş fəaliyyətləri, müəyyən şəraitdə (vəziyyətdə) subyektiv hüquqlarının həyata keçirilməsi qaydası olub, dövlətin müdafiəsi və suverenliyi, təhlükəsizlik maraqlarının və ictimai qaydanın qorunmasının təmin edilməsi məqsədi ilə xüsusi yaradılmış dövlət idarətmə orqanlarının fəaliyyətidir.

İnzibati-hüquqi rejimlərin növlərinə aid edilir:

1. Dövlət əhəmiyyətli rejimlər:
  - ölkənin müdafiə rejimi;
  - ölkənin səfərbərlik sisteminin təmin edilməsi rejimi;
  - hərbi vəziyyət rejimi;
  - dövlət sərhədinin mühafizəsi rejimi;
  - fəvqəladə vəziyyət rejimi;
  - gömrük rejimi;
  - məxfiçilik rejimi.
2. Ərazi meyarlarına görə:
  - ümumdövlət miqyasında;
  - inzibati ərazi vahidi miqyasında;
  - ekoloji fəlakət zonası.
3. Tənzimləmə predmetinə görə:
  - fəaliyyət növünün rejimi;
  - ayrı-ayrı obyektlərin rejimi;
  - müxtəlif sənədlərin rejimi.
4. Zamanda təsirinə görə:
  - daimi;
  - müvəqqəti (vəziyyətlə əlaqədar olaraq);
  - ekstremal şərait ilə əlaqədar tətbiq edilən rejimlər;

İnzibati-hüquqi rejimlərin yaradılması və həyata keçirilməsində aşağıda sadalananlar əhəmiyyət kəsb edir:

- normativ-hüquqi əsaslar;
- təşkilati tədbirlər;
- maddi-texniki tədbirlər.

Normativ-hüquqi əsaslar dedikdə, inzibati-hüquqi rejimlərin tətbiqinə dair qərar qəbul etməsində icra hakimiyyəti orqanlarının istinad etdiyi müxtəlif qanun və qanunqüvvəli aktlar başa düşülür. Məsələn: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

“Fövqəladə vəziyyət” haqqında qanuna əsaslanaraq fövqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi barədə fərman verir. Yaradılmış müvəqqəti idarəetmə orqanı öz növbəsində qanun və fərmanı rəhbər tutaraq komendant saatını tətbiq edir.

Təşkilati tədbirlər yeni strukturların yaradılmasını, obyektlərin fəaliyyəti barədə məlumatların toplanmasını, emalını, rejimin fəaliyyətini təmin edən subyektlərin qarşılıqlı fəaliyyət proqramlarının hazırlanmasını və s. nəzərdə tutur.

Maddi-texniki tədbirlər müxtəlif iqtisadi və maddi-texniki məsələlərin həllini nəzərdə tutur. Məsələn: xilas və təmir işlərinin aparılması, zərərçəkənlərə yardımın göstərilməsi, xüsusi yardım və maliyyə fondlarının yaradılması, rejimin fəaliyyətini təmin edən qüvvə və vasitələrin hazırlanması və s.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında iki xüsusi inzibati-hüquqi rejim - hərbi və fövqəladə vəziyyət rejimlərinin konstitusiya hüquqi modeli nəzərdə tutulmuşdur.

Sualı yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdik ki:

Ekstremal (fövqəladə) vəziyyət - şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin əsas həyati maraqlarına, təhlükəsizliyinə təhlükə yaradan və özünün nizama salınması üçün adi şəraitdə tətbiq edilənlərdən fərqli olaraq, başqa normativ təsiri və idarəetmə sistemini tələb edən, cəmiyyət üçün təhlükəli olan amillərin məcmusudur. Xüsusi inzibati-hüquqi rejim - dövlət idarəetməsinin müvafiq sahələrində mənfi halların (hadisələrin) aradan qaldırılmasına yönəlmiş və inzibati-hüquqi normaların əsasında icra hakimiyyəti orqanlarının xüsusi qaydada fəaliyyət göstərmələridir.

Inzibati-hüquqi rejim - vətəndaşların və hüquqi şəxslərin qanunvericilik qaydasında müəyyən edilmiş fəaliyyətləri, müəyyən şəraitdə (vəziyyətdə) subyektiv hüquqlarının həyata keçirilməsi qaydası olub, dövlətin müdafiəsi və suverenliyi, təhlükəsizlik maraqlarının və ictimai qaydanın qorunmasının təmin edilməsi məqsədi ilə xüsusi yaradılmış dövlət idarəetmə orqanlarının fəaliyyətidir.

Sual 4. İdarəetmə aktlarının anlayışı və təsnifatı

Dünya açıq ensiklopediyasında qeyd olunur ki, idarəetmə aktları hüquq normalarını yaradan, dəyişən və xitam edən, həmçinin hüquqi nəticələr yaradan hüquqi sənəddir. İdarəetmə aktları hüquqi məzmununa görə dövlət – hakimiyyəti subyektlərinin, onların struktur bölmələrinin və şəxsi heyətinin idarəetmə fəaliyyətinin formalarından biri olub, mahiyyət baxımından qanunların həyata keçirilməsinə xidmət edir.

Akt sözü latın sözü olan “aktus” sözündən yaranmış, tərcümədə fəaliyyət, hərəkət və ya əməl deməkdir. İnzibati hüquqda “akt” anlayışına başqa məna əlavə edilərək, ona icraedici-sərəncamverici fəaliyyətin hüquqi forması kimi idarəetmə orqanlarının hakimiyyət xarakterli göstərişlərinin həyata keçirilməsi, habelə onların hərəkətlərinin möhkəmləndirilməsi vasitəsi və həmin orqan qarşısında qoyulan məsələlərin həlli variantı kimi baxılır.

“Normativ hüquqi aktlar haqqında” 21 dekabr 2010-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununun 1-ci maddəsinə əsasən, normativ hüquqi akt – tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə, qanunla və ya fərmanla dövlət orqanının səlahiyyətlərinə aid edilən məsələlər üzrə həmin dövlət orqanı tərəfindən və ya referendum yolu ilə qəbul edilmiş, hamı üçün məcburi davranış qaydalarını əks etdirən, qeyri-müəyyən subyektlər dairəsi üçün və dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş müəyyən formalı rəsmi sənəddir.

Normativ hüquqi aktın anlayışının müqayisədə öyrənilməsi məqsədilə keçmiş qanunvericilikdəki anlayışa diqqət yetirilməsi məqsədəuyğundur. Qüvvədən düşən “Normativ-hüquqi aktlar haqqında” qanuna əsasən, normativ-hüquqi akt dedikdə, səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən qəbul edilmiş, göstərişləri ümumi məcburi xarakter daşıyan, hüquq normalarını müəyyən edən, dəyişdirən və ya ləğv edən, dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş rəsmi yazılı sənəd başa düşülürdü.

Normativ-hüquqi aktların növlərindən biri də idarəetmənin hüquqi aktıdır. İdarəetmə aktı dedikdə, dövlət-idarəetmə fəaliyyətinin vəzifə və funksiyalarının həyata keçirilməsi məqsədi ilə inzibati-hüquq normalarının yaranmasına, dəyişməsinə və xitam olunmasına yönəlmiş icra hakimiyyətinin səlahiyyətli subyektinin qanuna əsaslanan, birtərəfli, hüquqi hakimiyyət iradəsini bildirən rəsmi yazılı sənəd başa düşülür.

Qeyd edilməsi yerinə düşər ki, idarəetmənin aktı kimi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin qəbul etdiyi normativ hüquqi aktlar xüsusi əhəmiyyətə malikdir. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununun 18-ci maddəsi “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin normativ hüquqi aktları” adlanır.

Qanunvericinin mövqeyindən aydın olur ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 113-cü maddəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin normativ hüquqi aktları fərman formasında qəbul edilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərinə aid edilmiş və normativ tənzimləmə predmeti olan məsələlər üzrə qəbul edilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən qəbul edilən əsasnamələr, nizamnamələr, qaydalar və norma nəzərdə tutan digər aktlar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları ilə təsdiq edilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin normativ hüquqi aktı qəbul olunduqda bu aktın istinad etdiyi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının maddəsi göstərilməli və aktın həmin maddənin icrası məqsədi ilə qəbul olunduğu qeyd edilməlidir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktları da idarəetmənin hüquqi aktları sırasına daxildir.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 120-ci maddəsinin I hissəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktları əsasında və onların icrası məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktları ilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlər üzrə qərarlar formasında normativ hüquqi aktlar qəbul edir.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən qəbul edilən əsasnamələr, nizamnamələr, qaydalar və norma nəzərdə tutan digər aktlar Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə təsdiq edilir.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti habelə mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həll edilə bilməyən məsələlər üzrə normativ hüquqi aktlar qəbul edir.

Normativ hüquqi akt Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən qəbul olunduqda bu normativ hüquqi aktın istinad etdiyi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının maddəsi və ya Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktı göstərməli və həmin aktın icrası məqsədi ilə qəbul olunduğu qeyd edilməlidir.

İdarəetmə aktlarının böyük bir qismi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən də qəbul edilir. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktları Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktları ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və hədlərdə, yalnız Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktları ilə onların səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlər üzrə qəbul edilə bilər.

Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktları qərarlar formasında qəbul edilir. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən qəbul edilən təlimatlar, əsasnamələr, nizamnamələr və qaydalar qərarlarla təsdiq edilir. Normativ hüquqi akt mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən qəbul olunduqda bu normativ hüquqi aktın istinad etdiyi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktı göstərməli və həmin aktın icrası məqsədi ilə qəbul olunduğu qeyd edilməlidir.

İnzibati hüquq nəzəriyyəsində ən geniş yayılmış fikirlərdən biri də budur ki, idarəetmə aktı məzmun baxımından idarəetmə prosesində qəbul olunan qərardır. Həmin aktda idarəetmə subyektlərinin fəaliyyət məqsədi, vəzifəsi, funksiya və metodları öz əksini tapır. Dövlət idarəetmə funksiyalarının həyata keçirilməsi prosesində yaranan müxtəlif xarakterli idarəetmə məsələləri idarəetmə aktları ilə həll edilir.

İdarəetmənin hüquqi aktları icra hakimiyyətinin vəzifə və funksiyalarının həyata keçirilməsinin əsas hüquqi (inzibati-hüquqi) formasıdır.

Dövlət idarəetmə aktlarının hüquqi əhəmiyyəti müxtəlif olub, aşağıdakılardan ibarətdir:

- hüquq normalarını müəyyən edir, dəyişdirir və ləğv edir;
- müxtəlif subyektlərin üzərinə konkret vəzifələr qoyur;
- hakimiyyət subyektlərinə müəyyən hüquqlar verir (məsələn: idarəetmə sahəsində bu və ya digər hərəkətlər etmək hüququ, dövlət vəsaitlərinə sərəncam vermək və s.).

İdarəetmə aktları hüquqi faktlar kimi, idarəetmə sahəsində hüquq münasibətlərinin yaranmasının, dəyişməsinin və xitam olunmasının əsası kimi çıxış edir (məsələn: vətəndaşın polis əməkdaşları sırasına qəbul edilməsi müvafiq xidməti münasibətləri yaradan hüquqi fakt kimi çıxış edir).

İdarəetmənin bir aktı digər idarəetmə aktının qəbul edilməsinə əsas ola bilər (məsələn: yuxarı təbəqəli orqanın aktı əsasında aşağı təbəqəli orqan öz aktını qəbul edir). İdarəetmə aktları məhkəmə üçün sübut kimi və ya məhkəmədə işin başlanması üçün əsas kimi çıxış edə bilər (məsələn: DİO tərəfindən vətəndaşa odlu silah almaq üçün icazənin verilməsi, işdən xaric etmə haqqında əmr və s.).

Göründüyü kimi, inzibati-hüquqi tənzimlənmədə idarəetmənin hüquqi aktlarının təyinatı çox müxtəlifdir.

İcra hakimiyyətinin məqsədi, vəzifələri və funksiyaları müxtəlif xarakterli və məzmunlu idarəetmə aktlarının köməyi ilə həyata keçirilir. Göstərilənlər idarəetmə aktlarının müxtəlif amillər, meyarlar əsasında təsnifat və növ müxtəlifliyinin labüdlüyünü yaradır. İdarəetmə aktları hüquqi xüsusiyyətləri, ifadə olunma forması, qüvvədə olma müddəti, aktı qəbul edən orqanlar, qüvvədə olan ərazi və onları qəbul edən orqanların səlahiyyətlərinin xarakteri baxımından müxtəlif növlərə bölünür.

1. Hüquqi xüsusiyyətləri baxımından idarəetmənin hüquqi aktları fərqləndirilir:

- a) normativ;
- b) fərdi (inzibati);
- c) ümumi əhəmiyyətli.

İcra hakimiyyətinin normativ aktları nəzərdə tutulmuş bütün hallarda dəfələrlə tətbiq edilmək üçün şəxsi xarakterli qaydaları müəyyən edir. Onlar eynitipli ictimai münasibətləri tənzimləyən inzibati-hüquqi normalardan ibarətdir. Məsələn: “DİO-da xidmət keçmə haqqında Əsasnamə”, odlu ov silahının əldə edilməsi qaydaları və s.

Normativ aktlar müəyyən edilməmiş müddətdə qüvvədə olurlar. Onlar ləğv edilməyə qədər və ya onları dəyişən yeni aktların qəbul edilməsinə qədər tətbiq edirlər. Nəzəri və təcrübi baxımdan bu növ aktlar qanunlardan fərqli olaraq “Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi” adlandırılır.

Normativ hüquqi aktda əsas “normayaradıcı əhəmiyyət” sayılır. Qüvvədə olan inzibati-hüquqi normalar sisteminə əlavələr edən, dəyişdirən və onları aydınlaşdıran vacib müddəaların olması “əhəmiyyət” kimi qəbul olunur. Nəticə etibarilə demək olar ki, idarəetmənin normativ-hüquqi aktı hüququn əsas mənbələrindən biridir.

İdarəetmənin fərdi aktları icra hakimiyyəti orqanları (vəzifəli şəxsləri) tərəfindən qəbul edilən və ən geniş istifadə edilən hüquqi aktların növüdür. İcra hakimiyyətinin fərdi aktlarının məzmununda hüquqi normalar ümumi qaydaları müəyyən etmir. Onlar icra hakimiyyətinin səlahiyyətlərinə daxil olan konkret məsələlər üzrə qərarları müəyyən edirlər. Adətən, bu aktlarda daim müəyyən şəxslərə aid olan konkret hüquqi göstərişlər olur (məsələn: vəzifəyə təyin etmə haqqında əmr və s.). Daha dəqiq desək, adları çəkilənlər hüquqi normaların konkret şəxslərə və hallara tətbiq edilməsi aktlarıdır. Adları çəkilənlər hüquqi faktlar kimi çıxış edir, konkret inzibati-hüquqi münasibətləri yaradır, dəyişdirir və ya ləğv edirlər.

İdarəetmənin fərdi aktlarında icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti öz əksini tapır. Bu aktların köməyi ilə idarəetmə aparatının heyəti yaradılır, işdə olan çatışmazlıqların operativ surətdə aradan qaldırılması təmin edilir, dövlət intizamını pozanlara qarşı təsir tədbirləri tətbiq edilir.

Ümumi əhəmiyyətli idarəetmə aktları normativ və fərdi aktlara xas olan əlamətlərə malikdir. Onların məzmununda ümumi davranış qaydaları olur, yəni onlar konkret icraçılara deyil, qeyri-məhdud şəxslər dairəsinə ünvanlanır, eyni zamanda, onların bir dəfə tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur (məsələn: istirahət gününün bir tarixdən digər tarixə keçirilməsi haqqında Nazirlər Kabinetinin qərarı). Hüquqi ədəbiyyatda ümumi əhəmiyyətli idarəetmə aktları qarışıq (mürəkkəb) tipli aktlar da adlandırılır, lakin bu onların mahiyyətinin dəyişməsi kimi başa düşülməməlidir.

2. İdarəetmə aktları ifadə olunma forması baxımından yazılı, şifahi və konklyudent olur.

İdarəetmə prosesində yazılı aktlarla yanaşı, şifahi aktlardan da istifadə olunur (əmrələr, sərəncamlar). Onlardan müxtəlif idarəetmə məsələlərinin operativ surətdə həlli prosesində istifadə edilir. Yazılı aktlar kimi şifahi aktlar da hüquqi nəticələr yaradır. Onların icrası dövlətin məcburetə qüvvəsi ilə təmin

Nəticə

Bu günkü mühazirənin sonunda qeyd etməyə istərdik ki, biz icra hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin əsas formalarını və metodlarını nəzərdən keçirdik. Nəzərə alınmalıdır ki, idarəetmə fəaliyyətinin səmərəliliyi həmin formaların bacarıqla uzlaşdırılmasından bilavasitə asılıdır. Birtərəfli qaydada hüquqi aktların qəbuluna aludəçiliyin göstərilməsi onların təşkilati və maddi-texniki hərəkətlərlə təmin edilməməyi hallarında müvafiq icra hakimiyyəti orqanını “qanunvericilik orqanı” formasına gətirib çıxara bilər.

Mühazirə mövzusu daxilində əldə etdiyiniz biliklər sizə gələcək təcrübi fəaliyyətinizdə lazım olacaq. Belə ki, daxili işlər orqanları icra hakimiyyətini həyata keçirən orqanlar sisteminə daxil olan dövlət hakimiyyəti orqanlarından biridir. Siz də gələcək hüquqşünas və polis əməkdaşı kimi icra hakimiyyətinin hansı formalarda həyata keçirilməsinin əsasları və qaydalarına bələd olmalısınız.

Digər tərəfdən DİO-nın qarşısında duran vəzifələrin dairəsindən, məzmun və xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, aidiyyəti əməkdaşlar həmin vəzifələri həyata keçirən zaman idarəetmənin müxtəlif növlü inzibati-hüquqi formalarından istifadə edirlər. Bu səbəbdən də daxili işlər orqanları qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsində istifadə olunan hər bir inzibati-hüquqi forma yalnız qanun çərçivəsində və qanunçuluğa riayət edilməklə həyata keçirilməlidir.

Dövlət idarəetməsi prosesində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və qanunlarının tələblərinə riayət edilməsi üçün də bu günkü mühazirə mövzusunda əldə etdiyiniz biliklər gələcək fəaliyyətinizdə təcrübi cəhətdən xüsusi əhəmiyyətə malikdir.